

teres i da ispuni „svoju patriotsku misiju“.

Đilas, sa svoje strane, pak, uočava postojanje nacionalizma, ali mu ne poklanja značajniju pažnju. Iz njegovih sporadičnih komentara se vidi da on nacionalizam nije smatrao bitno destruktivnom silom, mada je ukazivao na opasnosti koje nosi sobom. On, ipak smatra da je nacionalizam tek posledica krize do koje je došlo usled „neodrživosti komunističkog sistema“. Sa druge strane pak, smatram da Đilas tačno uočava činjenicu da „komunizam nije uspeo da izmeni, a nekmoli da ukine, nacije: one, kao i ljudsko biće, ukoliko se i mogu menjati – (to mogu – dodavanje moje) samo iz samih sebe i u dugotrajnoj evoluciji. U revolucijama su potučeni nacionalizmi, ali oni lako buknu elementarnom silinom ukoliko se nisu u društvu razvili određeni odnosi: demokratske institucije, slobodna ekonomija, srednja klasa. Komunizam je u tome ostavio iza sebe pustoš iz koje su buknule ideologije i pokreti kojima je nadohvat bio sirovi materijal mržnje i ogorčenja, uvreženih zlih sećanja i, nadasve, ideologizovanih verovanja da su drugi krivi za sve nacionalne i druge nedaće i da se one mogu otkloniti sazdanjem „čistih“ nacionalnih država.“⁵⁵ Čak će ustvrditi da nacionalizam nije ideologija. „Ja držim da nacionalizam i ne postoji, niti može postojati kao ideologija, nego svak, svaki politički pokret, svaka socijalna grupa koristi nacionalne izvore...“⁵⁶

§

Konačno, Đilasov hod se kretao od ideje samoupravljanja i njenog instalisanja kao društvenog i ideološkog poretka slobode koji se opirao napadima boljševičkog dogmatizma, kako u Jugoslaviji, tako i, naročito, iz sveta „realnog socijalizma“. Međutim, samoupravni poredak nisu salomili dogmatski staljinistički udari. On nije izdržao nacionalističke i (malo)građanske udare (već od početka druge polovine XX veka). Đilasov hod se, dalje, kretao do njegove konstatacije da je „komunizam iza sebe ostavio pustoš“ stvaranjem „nove klase“ (ipak, dakle, srednje klase) čija je klica bila u partijskoj nomenklaturi. Nije odbacio utopijsko jezgro (zato Đilas-disident nije doveo u pitanje Đilasa-revolucionara), ali je odbacio „komunistički i staljinistički dogmatizam“ zbog njegove nedemokratičnosti.

Danas se, sa stanovišta ideološkog mainstream-a, na samoupravljanje gleda kao na okončan, nedelatan i odbačen koncept. Time je odbačen i važan deo Đilasovog idejnog i ideološkog nasleđa.

No, možda ideja samoupravljanja i nije zgasla. Završiću ovo razmatranje sa nekoliko ideja koje je ponudila Kerol Pejtmn (Carole Pateman). Ona smatra da radničko-samoupravljanje može da predstavlja pravi vid participativne demokratije: „Kada se uspostavi participativni demokratski sistem on postaje samoodrživ jer upravo proces samouprave razvija participativne kvalitete građana.“⁵⁷ Zastupajući koncept participativne demokratije, Kerol Pejtmn pokazuje da se demokratija ne može ostvarivati samo kao predstavnička demokratija. Nužno je da se omogući neposredno učešće građana u odlučivanju, jer participativna demokratija povećava delotvornost upravljanja i demokratskog života zajednice „spuštanjem“

55 Milovan Đilas, (1997) *Slutnja postkomunističkog haosa*. Novi Beograd: Centar za unapređenje poslovanja, str. 26.

56 Milovan Đilas, *Vlast i pobuna*, str. 386.

57 Carole Pateman, (1999) *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: University Press, str. 25.

na što je moguće niže nivoe odlučivanja. Participativna demokratija, dalje, ne dovodi u pitanje predstavničku demokratiju (oličenu u međusobnoj dinamici političkih partija); ona je, naprotiv, po njenom mišljenju, čini delotvornijom. Upravo zato što se neka društvena pitanja tretiraju sa nejednakom društvenom pažnjom u odnosu na druga, a, pritom, su od visokog značaja za neke društvene grupe, participativna demokratija omogućuje da se stvori mozaik društvenih interesa i pitanja u kome će svaki mozaični detalj, podržan sopstvenim demokratskim procedurama (dakle, makar na mikrosocijalnom planu) dobiti svoj demokratski legitimitet. Jedan od važnih načina, pomoću koga je moguća šira participativnost, je sistem informisanja radnika. Način informisanja zaposlenih ukazuje na dostignuti stepen participativne demokratije. U tom pogledu, Kerol Pejtmn ocenjuje visokom ocenom sistem informisanja zaposlenih u jugoslovenskim samoupravnim preduzećima. „Uopšte, sistem informisanja koji je dostupan radnicima u jugoslovenskim preduzećima, „načelo javnosti“, verovatno jedinstven, u većini slučajeva pruža više informacija zaposlenima u Jugoslaviji nego što se daju njihovim kolegama u Britaniji ili SAD ili u Sovjetskom Savezu.“⁵⁸

Zato je tvrdnja o nemogućnosti demokratizacije struktura vlasti u socijalizmu tek „još jedan aspekt normativne prirode savremene teorije demokratije.“⁵⁹ Radi se o tome da se smatra da proces demokratizacije mora da zadovolji niz „preduslova“ koje postavlja postojeći, kapitalistički sistem. U ovom slučaju, apologeti kapitalizma stavljaju znak jednakosti između kapitalizma i demokratije, iako demokratija nastaje pre i mimo kapitalizma. Ona je moguć faktor u postojanju kapitalizma, ali nije nužan. Ako se na stvar gleda ovim očima, onda socijalizam nije moguć kao demokratski socijalizam. To je razlog zbog koga kapitalizam mistifikuje, kako Andre Gorc (André Gorz) kaže, buržoasku demokratiju. „Njene su ustanove tako zamišljene da održe odvojenost pojedinaca i njihovu molekularnu raspršenost, da im uskrate svaku skupnu vlast nad organiziranjem društva, da bi im umjesto narodne vlasti ostavili samo mogućnost da svake četiri ili svakih pet godina *trajno povjere vlast* predstavnicima koji nemaju izravne veze s masama.“⁶⁰

Na kraju, Milovan Đilas je, i pisanom reči i načinom na koji je živio, vršio kritiku otuđenog, nedemokratskog poretka stvari nazivao se on kapitalističkim ili „komunističkim“. Nažalost, nije ponudio, sa stanovišta sopstvenog velikog i revolucionarnog i disidentskog iskustva, razvijenu koncepciju demokratskog socijalizma. Takvu mogućnost je samo nagovestio u govoru na Svečanoj akademiji posvećenoj 26-to godišnjici Oktobarske revolucije 1943. godine. Citatom iz tog govora ću završiti ovu kratku raspravu. Pored jakih ideoloških i propagandnih nanosa pomalja se sledeći stav: „...naša partija je uspela da ostvari jedinstveni narodno-oslobodilački front, da okupi u redove oslobodilačke borbe i sve ostale iskrene patriote, sve one čestite ljude iz bivših partija, koji nisu hteli da se pomire sa izdajničkom politikom reakcionarnih klika u vodstvima tih partija. *Ostvarenje jedinstva naše partije s tim ljudima, iskreno njihovo pristupanje u borbu* (kurzivi – moji), imalo je ogroman značaj, kako zbog proširenja borbe na sve slojeve naroda, tako i zbog razbijanja fašističkih i profašističkih kleveta kako komunisti imaju zadnje namere i vode klasni rat.“⁶¹

58 Isto, str. 97-98.
59 Isto, str. 86.
60 André Gorz, (1967) *Tegobni socijalizam*. S francuskog prevela Sonja Knežević. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH, 67.
61 Milovan Đilas, (1943) *Govor druga Milovana Đilasa, člana CK KPJ, održan na svečanoj akademiji posvećenoj 26-godišnjici Oktobarske revolucije*. Agitprop Obl. KPH za Dalmaciju, str. 14-15.

za samoobrazovanje

Riiten

n°24-25/2013 društvena pitanja

Njihov disident i njegovi liberali

OVOGODIŠNJI Arhiv autora posvetili smo delima Radomira Konstantinovića, Oskara Daviča, Edvarda Kardelja, Borisa Kidriča i Milovana Đilasa. Sa seminara o Đilasu, koji je održan od 4. do 6. novembra u Domu om-

ladine Beograda pod nazivom *Njihov disident i njegovi liberali*, prenosimo tekst predavanja Đokice Jovanovića.

Učitelj neznalica i njegovi komiteti

Đokica Jovanović

Milovan Đilas: Anatomija morala srednje klase i samoupravna alternativa

§

„Ali najviše me zapanjuje, plaši, to što revolucija ne nudi neke znake čovekovog duhovnog preporoda, ne čini ljude poštenijim, iskrenijim, ne povećava njihovu sposobnost da se ocene sami i da moralno procene svoj trud.

...

Nema opasnijeg otrova nego što je vlast nad ljudima, mi to moramo znati ako nećemo da nas vlast otruje, da nas pretvori u ljudoždere, još gore od onih protiv kojih smo se celog života borili.“¹

Ovo nisu reči Milovana Đilasa, već Maksima Gorkog (Максим Горький [Алексей Максимович Пешков]). Nije Đilas jedini koji je bio razočaran i uplašen pred stvarnošću konkretnog socijalističkog poretka. Pre njega je, na još tragičniji način, osećio fatalnu surovost staljinizma Lav Trocki (Лев Давидович Бронштейн Троцкий).

Smatram da je zanimljivo da se, iz današnje perspektive, kada smo svedoci beskompromisnog nastupa nove tzv. liberalno/neoliberalno orijentisane srednje klase osvrnemo na postrevolucionarni period kada je isto tako, silovito nastupala ondašnja nova/srednja klasa. Ondašnja nova/srednja klasa je, po mom mišljenju, stvorila, pripremila tle za nastup aktuelne srednje klase. Zato je dobro podsetiti se na tadašnje Đilasove uvide.

Šta je naslutio Đilas? Preko detekovanja nove kaste, docnije nove klase, naslutio je nastup srednje klase u Jugoslaviji. Đilas vidi kako se nova klasa rađa iz radničkih i seljačkih slojeva. Vidi kako se njihov politički sloj izdvaja u posebnu klasu. Toj klasi se pridružuje i novi tehnokratsko-administrativni sloj. Lagano, pridružuju se svi oni koji ne pripadaju radničko-seljačkom sloju. Docnije, ova klasa se sve manje regrutuje iz donjih društvenih slojeva, a sve više se reprodukuje iz sebe same. Ona poprima sve odlike uobičajene srednje klase. Prostire se preko celog društvenog horizonta. Kao takva, nužno postaje faktor stabilizacije konkretnog statusa quo. Kada dođe do velikih društvenih prevrata, postojeća srednja klasa biva uklonjena iz društvene stvarnosti. Ona može biti uklonjena kakvom smišljenom novoinstitucionalnom akcijom, ali, i samu sebe uklanja.

1 Maksim Gorki, (1987) *Neugodne misli*. S ruskog preveo Mirko Đorđević. Beograd: Filip Višnjić, str. 107.

Sama sebe jednim delom dokida, a drugim delom se samotransformiše u novu srednju klasu, koja će opet stabilizovati novonastali status quo. Pored toga, nestaje i zato što je novonastali institucionalni poredak, naprosto, nezainteresovan, kako za njenu sudbinu, tako i za njeno postojanje. Ona je za njega tek „ostatak starog“ i, kao takva, nužno nestaje. Zauzvrat, „novi“ poredak stvara „novu“ srednju klasu koja će, kao i ona pre nje, stabilizovati novonastalo stanje. Stvara novu srednju klasu regrutovanjem pripadnika „revolucionarnih“ slojeva, ali i regrutovanjem pripadnika „bivše“ srednje klase.

O srednjoj klasi, kao delu već etablirane društvene stvarnosti u Jugoslaviji pisali su, pored ostalih, osamdesetih i devedesetih godina minulog veka Luka Marković, Aljoša Mimica i Danilo Mrkšić. Ideja novih srednjih slojeva je (mimo deklarativno izvikivane ideologije) *buržoaska ideja*. „Buržoaska ideja je ta kojom je prožeta ukupna ideologija epohe, ta koja dominira ukupnom, općom svijesću.“² Da je „buržoaskom idejom“ prožeta cela epoha, kako kaže Luka Marković, pokazuje i Aljoša Mimica: „U vreme svog punog procvata, dakle sredinom 19. veka, liberalizam je nastojao da se prikaže kao učenje koje se obraća *svim* slojevima stanovništva: najavljiavao je postepeno rastvaranje društvenih nejednakosti u okrilju jedne široke srednje klase. Iščezavanjem nasledne aristokratije, s jedne i opštom dostupnošću preduzetničke delatnosti, s druge strane, bili bi stvoreni uslovi da srednja klasa postane *jedina* klasa u građanskom društvu.“³ Pri kraju iste knjige, Mimica kaže: „Kao što su rodonačelnici klasičnog liberalizma slavili *staru* srednju klasu, to jest sitne kapitalističke preduzetnike i radišne, kalvinističke male ljude“, i proglašavali je budućim nosiocem svekolike privredne i političke moći, tako su i vesnici, postkapitalističkog društva“ izgradili mit o *novoj* srednjoj klasi kao novoj vladajućoj eliti.“⁴ Pišući o karakteru novih slojeva, Danilo Mrkšić ističe da klasna struktura u državnom socijalizmu poprima specifičan vid „u kojoj klasne suprotnosti ustupaju mesto novom tipu slojnih nejednakosti.

2 Luka Marković, (1978) *Klasna borba i koncepcije razvoja*. Zagreb: Naprijed, str. 157.

3 Aljoša Mimica, (1983) *Ogled o srednjoj klasi. Pregled razvoja jednog sociološkog pojma*. Beograd: IIC SSO Srbije, str. 48.

4 Isto, str. 121-122.

Izdavač:
Učitelj neznalica
i njegovi komiteti
CZKD

Urednik:
Ivan Zlatić

Dizajn i prelom:
Matija Medenica

Štampa:
Fotokopirnica „Student“

